

עולמן של מתבגרות בחברת חב"ד: ניתוח אקולוגי של תפיסת תפקידי נשים אוריינטציית עתיד

מוטו

התקוות שלי זה להיות אימא טובה, עקרת בית טובה ואשת מקצוע טובה. בינתיים אני מתלבטת באיזה מקצוע בדיוק אני רוצה לעסוק, גם זה החששות שלי. והתקווה שלי זה לממש את כל הרצונות שהגדרתי בפניי. למרות שאני עדיין לא בדיוק יודעת מה אני רוצה מעצמי, את הפרטים הקטנים, בגדול כן. אבל לא הכול. מקווה לממש עד גיל 20 נישואין ועד 23 מקצוע.

(חווה, מס' 382, כיתה י"ב)

תקציר

אוריינטציית עתיד כבסיס לתוכנית חיים ומטרות, משקפת השפעות אישיותיות וחברתיות-תרבותיות. המחקר עוסק באוריינטציית העתיד של מתבגרות בחברת חב"ד בזיקה לשני תחומי חיים: נישואין ומשפחה, לימודים וקריירה. השערת המחקר בחנה אפקט של אמונות ההורים כלפי תפקידי נשים כפי שהן נתפסות בידי המתבגרות ומתווכות באמצעות העצמי על אוריינטציית עתיד. במחקר השתתפו 820 תלמידות תיכון מתשעה בתי ספר חב"ד בארץ, מכיתות י', י"א ו-י"ב, ונבדקו בעניין תפיסת תפקידי נשים, ייצוגי העצמי ואוריינטציית עתיד. ממצאי המחקר הראו את אפקט האמונות כלפי תפקידי נשים על אוריינטציית עתיד בשני התחומים, ומצאו הבדלים בין משפחה לקריירה. העצמה פסיכולוגית ולא הערכה עצמית נמצאה מתווכת בין האמונות כלפי תפקידי נשים ובין אוריינטציית עתיד. תקוות וחששות של המתבגרות מציגים שאיפה להתפתחות מקצועית בתחומים מגוונים, לצד מודעות לנורמות לעסוק בחינוך. הציפייה לנישואין ולמשפחה ברוכת ילדים בשילוב עם קריירה, והמכוונות להיות חלק ממפעל השליחות, ייחודיים לחברת חב"ד. המחקר תורם להבנת תהליך הסוציאליזציה שעוברות המתבגרות בדרך להיותן נשים.

מילות מפתח: אוריינטציית עתיד; מתבגרות; תפקידי נשים; חב"ד.

מבוא

מוקד העניין במחקר הנוכחי הוא תהליך הסוציאליזציה שעוברות מתבגרות בחברת חב"ד בדרך לתפקידן ולהיותן נשים, המתבטא באוריינטציה של המתבגרות לעתידן בזיקה לשני תחומי חיים: נישואין ומשפחה, לימודים וקריירה. אוריינטציית עתיד, הייצוג המנטלי של העתיד המתפתח אצל

האדם בנקודות מסוימות בחייו, משקף השפעות אישיותיות וחברתיות-תרבותיות ומשמש בסיס לארגון תוכנית חיים ומטרות (Seginer, 2009). ייצוג זה המתאר את מידת ההשקעה הפסיכולוגית בתחומי העתיד, משמש להצגת העצמי ומשקף את מידת הפרסונליזציה של העצמי העתידי והעיסוק בו (Sun & Shek, 2012). כן אוריינטציית עתיד מסייעת להתפתחות האישית, בעיקר בתקופות של מעבר, ומעניקה משמעות להבנת תהליכים המתרחשים בהווה. תפקידה של אוריינטציית העתיד בבניית מסלול חיים עתידי מעלה את חשיבותה כמטלה התפתחותית בגיל ההתבגרות (Erikson, 1968). בסקירת מחקרים קודמים בעניין זה, עמדה סגינר (Seginer, 2005) על מאפיינים תוך-אישיים בגיל ההתבגרות ודיווחה על ממצאים שהראו כי אוריינטציית עתיד קשורה לדימוי עצמי (Nurmi & Pulliainen, 1991), מוקד שליטה פנימי (Trommsdorff, 1983), אופטימיות (Seginer, 2000), זהות ואינטימיות (Seginer & Noyman, 2005), וקשורה קשר שלילי לתחושת בדידות (Seginer & Lilach, 2004).

מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבדוק את אוריינטציית העתיד של מתבגרות חרדיות במערכת התרבותית-ייחודית של חברת חב"ד בשני תחומי עתיד: לימודים וקריירה, נישואין ומשפחה. נקודת המוצא של המחקר היא המודל האקולוגי-התפתחותי (Bronfenbrenner, 1979, 1986, 1989). חשוב לציין כי פיתוח מאוחר של המודל (Bronfenbrenner, 1995) הוסיף למודל האקולוגי גם את ההיבט התוך-אישי. לפיכך התמקד המחקר בהיבטים תוך-אישיים שבאו לידי ביטוי בהערכה עצמית ובהעצמה פסיכולוגית בזיקה לתפקידי נשים, ובמערכת המקרוסיסטמה החסידית הקשורה למשנתו של הרבי מליובאוויטש ורבני חב"ד כמורי דרך, ומתבטאת במאפייני החיים, באמונות חברתיות ובציפיות המיוחדות מבנות בחברת חב"ד.

במחקר שערכתי (דקל, 2005), נבחנה אוריינטציית עתיד מקצועי של 208 סטודנטיות במכללה למורים בכפר חב"ד. תמונת העתיד של הבנות תיארה קונפליקט ייחודי לחברה החב"דית המאופיינת בשילוב בין מידה רבה של נאמנות לדת והליכותיה, למשל, בין עידוד הילודה בידי הרבי (שניאורסון, תשמ"ז) ובין הענקת ערך גבוה להשכלה וחינוך (שניאורסון, תש"ט). חשוב לציין כי עד לעת הזו נמצא מחקר אחד בלבד שבדק את יחסן של בנות דתיות להשכלה וחינוך בקרב מתבגרות ממוגוון החברה החרדית (רוזנטל, 2013), וכלל היבט אחד של המיקרוסיסטמה (תמיכה חברתית). מחקרים אחרים בתחום זה (לדוגמה: Seginer & Mahajna, 2003; Seginer, 2003; Seginer, 2004, 2015) התמקדו בקשרים תרבותיים-חברתיים אחרים (בנות מוסלמיות).

חידושו של המחקר המוצג הוא הן בדיון במערכת המקרוסיסטמה, והן בהתמקדות במתבגרות חרדיות בחברת חב"ד הנתפסת יוצאת דופן באוכלוסייה החרדית (פרידמן, 1991). הרקע למחקר והבסיס לניתוח ההשערה הספציפית יוצג להלן בסקירת שלושה נושאים: הפרק הראשון ידון באוריינטציית עתיד, הנושא העיקרי בעבודת המחקר הנוכחי. הפרק השני יציג את תפקידי המגדר ואת המיקרוסיסטמה המיוחסת לחסידות חב"ד. לבסוף, יידונו הערכה עצמית והעצמה פסיכולוגית ויוצג מודל המחקר.

אוריינטציית עתיד

אוריינטציית עתיד, כהתנהגות אנושית המופנית כלפי העתיד, עולה מתוך עבודות ראשוניות של הפסיכולוגים ישראלים (Israeli, 1930, 1933), פרנק (Frank, 1939) ולוין (Lewin, 1936, 1948). לוין (Lewin, 1948) תיאר את התנהגות הפרט כמכוונת בתוך השדה הפסיכולוגי של ההווה. הוא סבר

כי כחלק מ'מרחב-החיים' (life-space) של האדם הכולל את ההתנסויותיו בעבר ובהווה צומחת תמונת העתיד הסובייקטיבית. ההמשגה של אוריינטציית העתיד ותפקידה המוטיבציוני וההתפתחותי התבססו על שלוש הנחות. האחת, אוריינטציית עתיד או ההתנסויות האפשריות בעתיד, נוצרות בהווה. לפיכך ייצוג העתיד משקף את מצבו של האדם ברגע הנתון (Lewin, 1936). השנייה, אנשים בונים את הדימויים שלהם כלפי העתיד בזיקה לתחומים מוגדרים מגוונים. כלומר תמונת העתיד היא תמטית. השלישית, התמות של תחומי העתיד האלה עשויות להיות אישיות או חברתיות, מעשיות או רעיוניות, מציאותיות או פנטזיות (Seginer, 2009).

הגישה התמטית

בשלושת העשורים האחרונים הוצעה סגינר (1995) שתי קטגוריות-על שעוסקות בעתיד: האחת, מסלול חיים עתידי (prospective life course) והשנייה, תחומים קיומיים (existence life domain). מסלול חיים עתידי כולל השכלה גבוהה, עבודה וקרירה ונישואין ומשפחה כתחומי עתיד משותפים למתבגרים בעלי זהויות אתניות שונות, וכן תחומי עתיד תלויי תרבות כגון השירות הצבאי (בישראל). התחומים הקיומיים כוללים את הדאגה לעצמי (self concerns), הדאגה לזולת והדאגה לכלל. ההנחה היא כי קטגוריות אלו נוגעות לתפקידים התפתחותיים שונים ובקשרים מגוונים (Seginer & Shoyer, 2012).

גישת שלושת הרכיבים

המשגה רחבה יותר עוסקת לא רק בממד הקוגניטיבי-ייצוגי של אוריינטציית העתיד, אלא גם במקורות המוטיבציוניים ובתוצרים ההתנהגותיים שלה, ולפיכך מכונה גישת שלושת הרכיבים. בהתייחסה לגישה זו הוצעה סגינר עם עמיתיה (Seginer, Vermulst, & Shoyer, 2004) מודל לבחינת אוריינטציית העתיד. המודל בנוי משלושה רכיבים המשקפים את אוריינטציית העתיד של הפרט בזיקה לתחומי חיים עתידיים. רכיבים אלו נוגעים לתהליך המוטיבציוני המכוון את הפרט להשקיע בבניית הייצוג הקוגניטיבי של העתיד ומבטא התנהגויות הנוגעות לחיפוש אפשרויות עתידיות ומחויבות כלפי אחת מהן (סגינר, 2002). בהמשגה זו נתפסת אוריינטציית העתיד כתהליך שיש לו גורמים מטרימים (antecedents), מוטיבציוניים, המובילים לכיוון מסוים בעתיד. נוסף על כך, וכפי שיפורט בהמשך, מתייחדת גישת שלושת הרכיבים באפשרה בחינה אמפירית רחבה של אוריינטציית העתיד (Seginer, 2009).

הרכיב המוטיבציוני מורכב משלושה משתנים: (א) **הערך** (value) של התחום העתידי ומידת החשיבות שמייחס הפרט להשגת מטרותיו בתחום זה; (ב) **הציפייה** (expectance), כלומר ההסתברות הסובייקטיבית שמטרות עתידיות יושגו; (ג) **השליטה הנתפסת** (self control) עוסקת באמונה כי השגת מטרות תלויה ביכולת ובהתנהגות (שליטה פנימית) או בגורמים חיצוניים (שליטה חיצונית).

הרכיב הקוגניטיבי עוסק בייצוג העתיד באמצעות תקוות וחששות על תחום החיים העתידי ובוחר את מידת השכיחות של כל תחום עתיד לעומת תחומי עתיד אחרים. שכיחות העיסוק בתחום מסוים מראה את מרכזיותו בחיי הפרט בהווה.

הרכיב ההתנהגותי מתבטא בחיפוש (exploration) ובמחויבות (commitment) לתוכנית עתיד בתחום מסוים. החיפוש מתייחס לחיפוש מידע רלוונטי באשר לאופציות בתחום חיים מסוים,

ולמידת ההתאמה של אופציות אלה לאדם. מחויבות משתקפת בתחושה של בהירות, נחישות, ידיעה וקבלת החלטה על אותו תחום.

מחקר זה בודק את אוריינטציית העתיד בשני תחומי חיים: עבודה וקריירה, נישואין ומשפחה. להלן יוצגו שני תחומים אלו המייצגים את תפקידיה העיקריים של האישה בחברה המערבית, והמזמנים קונפליקט בין נאמנות לאורח חיים מסורתי הממוקד בניהול משפחה גדולה ובין נורמות מערביות בפיתוח מקצועי של נשים:

תפקידי מגדר

תפקידי מגדר נוגעים למשמעות הסימבולית-ייצוגית שמבטאת את ציפיות החברה כלפי תפקידי הגבר והאישה (Wood, 2009), ותלויות בהקשר תרבותי לפי המקום והזמן (McDowell, 1999). לאמונות מקום מרכזי בהבנת התנהגותו של הפרט והן נעשות יציבות באמצעות התנסויות חדשות המוטמעות לתוך מערכת האמונות הקיימות (McGillicuddy-De Lisi & Sigel, 1995). עם זאת, אופיין המסתגל מתבטא ביכולת ההתאמה של הפרט לדרישות חברתיות-תרבותיות באמצעות תהליך מתמשך של החלפת ידע חברתי.

פרום (Fromm) ראה חשיבות רבה בתופעה של עליית הכוח הנשי, וכינה אותה אחת המהפכות המנצחות של התקופה (פרום, 1977). מאז, לאחר כניסתן של נשים לשוק העבודה, חלו שינויים רבים בתפקידי המינים (ווגנר, 2015). בחברה המערבית מאמינים אנשים רבים כי נשים כגברים צריכות לשאוף להשגת קריירה כשם ששני המינים צריכים להיות מעורבים בניהול משק הבית (Wood, 2009). בנושאי שוויון בין המינים נמצא כי לנשים יש אמונות ליברליות יותר מלבעליהן (קוליק, 2010), ולבנות יש אמונות ליברליות יותר מלבנים (קוליק, 2006). ממצאים אלו עלו בישראל גם במגזר הערבי. המתבגרות בפרט מחשיבות את תרומתה של ההשכלה הגבוהה לקידום הרווחה הכלכלית והפסיכולוגית של הנשים (Seginer & Mahajna, 2015). אחד המאבקים של התנועה הפמיניסטית במערב היה להראות כי מימוש פוריות והבאת ילדים לעולם אינם עוד המגדיר המרכזי של הזהות הנשית. עם הזמן חלו בתפקידיהם של שני המינים תמורות מרחיקות לכת, ונצפתה עלייה ניכרת בשיעור המשפחות שיש בהן שני מפרנסים. על כן טוענים צינמון וריץ' (Cinamon & Rich, 2002), כי הקונפליקט בית-עבודה אינו מן הנמנע בזהות החברתית, ושהוא נעוץ ביחס שמעניק הפרט לכל אחד משני תחומי חיים אלו. בעוד תפיסת שני התחומים בחשיבות מועטה מאפשרת הלימה ואיזון בין הבית לעבודה, הענקת חשיבות גבוהה יותר לאחד התחומים על פני השני מניבה דפוס קונפליקט בהתאם. הקונפליקט עבודה-בית המאפיין השקעה גבוהה בעבודה על פני התשומה בבית, נמצא בעל מתח גבוה יותר מקונפליקט בית-עבודה. יתרה מזו, לקונפליקט זה יש השפעות על מסוגלות הורית ועל איכות האינטראקציה הורה-ילד (Cinamon, 2007), ואולם תופעות אלו לא הצליחו לערער מהותית את התפיסה הרואה באישה האחראית העיקרית לתחום המשפחה. לנשים יש דחף לטפל בילדים, בבני משפחה, בקהילה ורצון לקשור קשרים. על כן החינוך וההוראה היו וימשיכו כנראה להיות מבצרים של הנשים (פישר, 2004).

תפיסות כלפי תפקידי מגדר בחברה הדתית

התפיסה המסורתית מעודדת ומטפחת דמות נשית בעלת אפיונים "נשיים" כמו צניעות. האישה

מצופה לשאת באחריות טיפוח הבית וניהול המשפחה (ליוש, 2015). ברם, בעשורים האחרונים מיוצג הפמיניזם הדתי בידי תנועת 'קולך', פורום נשים דתיות המבקש לסלול את הדרך לקראת קליטתן של נשים דתיות במסגרות ציבוריות דתיות (כהן, 2009). הפורום עוסק במספר סוגיות שעליהן נסב כיום הפולמוס הציבורי בקהילה האורתודוקסית באשר לאפשרויות ההלכתיות לקידום מעמדן של נשים בחיי הדת וההנהגה הציבורית. אף כי מתנגדי המאבק מרבים לנקוט לשון של איסור והיתר וטוענים שהמאבק סותר את ההלכה ויש בו איום על היהדות, נשות 'קולך' מאמינות כי שורש המאבק אינו הלכתי, אלא חברתי גרידא, ומקורו בחד מערער המבנה המסורתי הקיים שבו הגבר מייצג את הקודש והאישה את החולין (מנצורה, 2009). עם זאת, נראה שמנהגים משתנים והולכים (פלדמן, 2017) והציבור מקבל את השינויים לאחר שהתחוללו בפועל (בראון, 2012). הדוגמאות לכך רבות: השתלבות נשים במערכות לימוד, עבודת נשים מחוץ לביתן, בחירת נשים, מצוות שנשים קיבלו על עצמן, לימוד תורה בידי נשים (קהת, 2003) ומודלים של רבניות בתנועת החיזוק (ליאון ולביא, 2014).

מתוך ניגוד לרעיון הפמיניזם הדתי, מציגה אלמור (1992) בספרה "משכילות ובורות" נשים בקהילה חרדית בשלהי שנות השמונים כ"נשים מודרניות ומשכילות המקיימות אורח חיים מסורתי וקפדני". היא מציגה את התרבות כחינוך לבורות המתבטא במצב חברתי שבו האישה במודע מייצגת את ה"עצמי כמי שאינו יודע, כמי שאינו פולש לתוך עולמות ידע שאינם שייכים לו" (עמ' 258). יש לציין כי גם בעת האחרונה, נשים מן המגזר החרדי-חסידי מקפידות בעקיבות להיחשף לתחומי ידע התורמים להתפתחותן בתפקידים מסורתיים בלבד (Zalberg Block, 2011). נוסף על כך, אוריינטציית עתיד של 224 תלמידות תיכון "בית יעקב" ביישוב עירוני במרכז הארץ, ממגוון החברה החרדית, איששה כי קבוצה גדולה מהמתבגרות אינן חשופות למגוון העיסוקים והתחומים האפשריים בהשכלה, וכי הקונפליקט משפחה-קריירה אינו ניכר. להפך, המתבגרות תופסות את העבודה והקריירה כתומכות בתפקידן במשפחה. לנישואין ומשפחה חשיבות עיקרית אצל המתבגרות, כצפוי בחברה החרדית (רוזנטל, 2013).

כאמור, אוריינטציית העתיד של מתבגרות בחברת חב"ד נבחנה בזיקה למערכת המקרוסיסטמה ותרומתה להתפתחות הפרט (Bronfenbrenner, 1979). בשל גישות מנוגדות אלו ביהדות האורתודוקסית – הפמיניזם הדתי הדורש ייצוג של נשים דתיות במסגרות ציבוריות דתיות מצד אחד, ומצד אחר נשים בחברה החרדית הנמנעות במודע מהתפתחות מעבר לתפקידים המסורתיים של האישה – אציג את משנתו של הרבי מליובאוויטש כלפי תפקידי נשים.

המקרוסיסטמה

המקרוסיסטמה נוגעת למערכת החברתית-תרבותית הייחודית שבה מתפתח הפרט. המערכת בעלת ערכים, אמונות ואידאולוגיות מתפקדת כתשתית לתהליכים חברתיים המתרחשים בה ו"צובעת" את כל המערכות האחרות הרלוונטיות להתפתחות האדם. מערכת המקרוסיסטמה של מתבגרות בחברת חב"ד מושפעת ממנהיגותו של הרבי מליובאוויטש. למחקר הנוכחי רלוונטיות במיוחד אמונות כלפי תפקידי מגדר, כפי שהן מתפתחות בתרבות חב"ד, ועל כן אעסוק בהן במפורט.

הרבי מליובאוויטש – מנהיג חסידות חב"ד

הרבי מליובאוויטש, הנשיא השביעי של חסידות חב"ד, מנהיג נערץ ומורה דרך, היה מאז ומתמיד

מקור השראה ודמות הזדהות בעבור חסידי חב"ד, כמו רבים שביקשו את ברכתו ועצתו (כץ, 2015). ביחד עם שאיפתו להשיב לתחייה את העם היהודי, פעילותו של הרבי התמקדה בחינוך ובשיפור פני החברה הכללית. במסר אוניברסלי קרא ללמוד לחיות חיים בעלי משמעות, יצרניים ומוסריים שיביאו ישועה אישית וכלל-עולמית (יעקובסון, 1996). בהמשך, תנועת חב"ד התפתחה בצעדי ענק עם סדרה של 'מבצעים' שמטרתם להנחיל לעם ערכים ומצוות בסיסיות (Eliezrie, 2015). במבצע "נש"ק", למשל, נוהגת נשי ובנות חב"ד לקרוא לנשים ובנות להדליק נרות שבת קודש בכל יום שישי (Fishkoff, 2003).

המודל הנשי בתרבות חב"ד

הרבי מליובאוויטש קבל על שהתנועה לשחרור האישה ביטלה את חשיבות האישה ואת ערכם של תפקידיה הייחודיים. לעומת זאת, היא הציבה כמודל לחיקוי את הגבר ותפקידיו, ולכן גרמה לנשים העדר הכרת הערך העצמי וטיפחה בהן שאיפה לבטל את עצמיותן כדי להידמות למישהו אחר – הגברים. בדומה לתאוריטקנים מערביים (למשל גיליגן, 1995), סבר הרבי שהשחרור האמיתי של האישה אין פירושו לשאוף לשוויון בעולם הגברי, אלא שחרור ההיבטים הנשיים שבאישיות האישה. יתרה מזו, הוא הכיר ביתרונה של האישה על הגבר, והציע יחס מיוחד ואוהד לנשים, למעמדן ולזכויותיהן (וייל, 2009). לדעתו, נשים רגישות יותר לאנרגיה הרוחנית על כן עליהן להיות חוד החנית של המודעות החדשה הזו (Rapaport-Albert, 2013), וכי זו המהפכה הפמיניסטית המושלמת – יצירת הרמוניה בין האנרגיה הגברית לאנרגיה הנשית. אכן, במשנתו של הרבי תופס מעמד האישה משמעות היסטורית: "אחרי אלפי שנות עליונות גברית, אנו עומדים עתה בתחילתה של תקופת הנשים, כאשר יזכו בהכרה בחשיבותן האמיתית" (יעקובסון, 1996, עמ' 173).

בצפתו מראש את תנועת הפמיניזם המודרנית, פיתח גישה מקיפה להגדרת אחריות הנשים בימינו, וייסד ב-1952 את תנועת "נשי ובנות חב"ד". בתוכנית העבודה שהתווה לארגון, קבע הרבי את העבודה בנוגע לעצמן' הכוללת קביעת עיתים להתוועדות שבמרכזה יעסקו בלימוד תורה והלכה ולימוד עיקרי תורת החסידות, מנהגי החסידות וכדומה. זאת כדי לחזק את רוח החסידות בביתן. כן העלה הרבי את העבודה בנוגע הזולת', פעילות ציבורית הנוגעת לניהול תעמולה וחיוק ענייני היהדות בקרב בני ישראל ובנות ישראל שבסביבתן (שניאורסון, תשמ"ח).

למערכת המשפחתית בחברה החסידית מבנה ברור. המסורת היהודית מחזקת את הכבוד למשפחה ורואה באישה שותף. מרכיב מרכזי ביצירת שלום בית הוא היחסים שבין בני המשפחה הנקבעים בידי ההורים בדרך שבה הם אוהבים ומכבדים זה את זה. יש מקום להניח כי חלק מהכבוד לבית הוא כבוד למחויבות להקים משפחה, לממש את הברכה שבירך אלוקים את האדם להוליד ילדים ולמלא את הבית באהבה ובחום (יעקובסון, 1996). ברוח דברי הרבי, הכוח הנשי נתפס משאב חיוני במערכת החברתית, ולמעשה נשים חסידיות מחברת חב"ד משמשות שגרירות האידאולוגיה הדתית. הגישה החסידית ברוח חב"ד מתייחדת בריבוי התפקידים של הנשים המדגישים את לימוד תורת החסידות, הלכה ועיקרי היהדות למען עצמן ולמען חיוק הקהילה, כמו עיסוק במבצעים' של הפצת היהדות מצד אחד, וניהול משק הבית, לידת ילדים וגידולם מצד אחר. מוקד העניין במחקר הנוכחי הוא תהליך הסוציאליזציה לתפקיד שעוברות מתבגרות בחברת חב"ד בדרך להיותן נשים.

מתבגרות בחברת חב"ד

החינוך במשנת חב"ד מבוסס על השקפתו של הרבי מליובאוויטש, ומתווה קווי יסוד ברורים למתבגרות המתחנכות במוסדות אלו. מן הבנות נדרשת הקפדה על אורח חיים חרדי המאופיין בצניעות ובהפנמה של ערכים חסידיים. זהותן של הלומדות נקשרת במידה ניכרת בעצם היותן מועמדות להוראה, מפני שהרבי עומד על לימודי חינוך והוראה כמקצוע ייעודי למתבגרות שבו תלוי עתידו של העם (שניאורסון, תש"ט). לשם כך הוקמה מכללת 'בית רבקה', המכללה העל-תיכונית הארצית לבנות חב"ד.

למעשה מתבגרות בחברת חב"ד מתפתחות בחברה שבה הנשים משלבות תפקידים מסורתיים עם פעילות ציבורית קהילתית. הן מאמינות שהתורה מעניקה לאישה מנדט רוחני שבא לידי ביטוי בדאגה ואחריות לעתידו של העם היהודי. תופעה זו ראויה לציון מפני שנשים בחברה זו מנהלות בדרך כלל משפחות ברוכות ילדים שמתאפיינות בפתחות כלפי הקהילה ובהכנסת אורחים. כמו כן, רבות מן הנשים יוצאות לעבודה מחוץ לבית ואף תורמות לקהילה בפעילות ציבורית. לפיכך לא רק תחום הנישואין והמשפחה, אלא גם תחום העבודה והקריירה רלוונטיים לבנות חב"ד.

הקשרים תוך-אישיים: ייצוגי העצמי בזיקה לתפקידי נשים

פסיכולוגים מתארים את העצמי כמבנה (construct) אישיותי מרכזי בעל שני תפקידים: עיבוד המידע המתקבל מן הסביבה ויצירת תמונה עצמית (Harter, 1999). בשל כך מתווך העצמי בין הסביבה להתנהגות האדם.

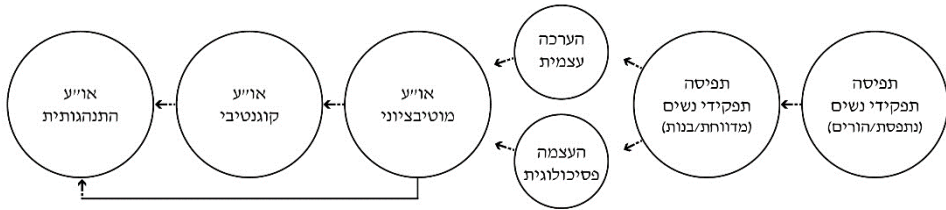
הערכה עצמית היא הידיעה שיש לאדם על אודות מחשבותיו, רגשותיו, ותחושותיו והמשמעות שהוא מעניק להם. הערכה זו התפתחותית מטבעה, מיוצגת בידי אמונות על העצמי בתחומים למיניהם, ומשפיעה על תהליכי החשיבה, הרגשות, המשאלות, הערכים והמטרות (Harter, 2006). היבט הערכתי זה נתפס כמשאב פסיכולוגי של הפרט המשפיע על עיצובה של אוריינטציית העתיד (סגינר, 2002).

העצמה פסיכולוגית (psychological empowerment) נוגעת לכוחות הפנימיים המעניקים לפרט בחברה תחושה שהוא שולט ומכוון את גורלו ובכך מסוגל להשפיע על תהליכים חברתיים לטובתו. פסיכולוגים התפתחותיים רואים בהעצמה פסיכולוגית מבנה אישיותי המייצג את העצמי ומתבטא בתחושה של הפרט שהוא מנתב את עתידו ומשפיע על החלטות הנוגעות לחייו. לפיכך מדד העצמה פסיכולוגית נוגע לכושר מנהיגות ושליטה במדיניות, כמו מעורבות קהילתית (Peterson et al., 2006). יש לציין כי העצמה פסיכולוגית נמצאה כגורם משמעותי בהתפתחות הפרט בחברות מסורתיות (מחאג'נה, 2007) ועלתה בדבריהן של נשים חרדיות בשוק ההייטק הישראלי (גלבוע, 2015). במחקר הנוכחי נבדקת ההעצמה הפסיכולוגית של המתבגרות כמשנתה המייצג את העצמי מפני שהכוח הנשי נתפס כמשאב חיוני במערכת החברתית בחברת חב"ד.

מודל המחקר

כאמור, מטרת המחקר הנוכחי לבחון את האוריינטציה לעתיד של מתבגרות בחברת חב"ד, בזיקה לשני תחומי חיים: נישואין ומשפחה, לימודים וקריירה. ההנחה הבסיסית במחקר זה היא כי למשנתו של הרבי מליובאוויטש יש השפעה על אוריינטציית העתיד של מתבגרות בתרבות חב"ד מפני שהרבי העניק חשיבות רבה לחינוך והוראה לקיום עתידו של העם (שניאורסון, תש"ט), זהותן של

מתבגרות בחברת חבי'ד נקשרת במידה ניכרת בעצם היותן מועמדות להוראה, לצד מימוש תפקידן המסורתי כאישה וכאם למשפחה ברוכת ילדים. תפיסת אמונות ההורים תורמת לתפיסת העתיד מפני שמתבגרות מפנימות ומאמצות את 'סטראוטיפ האישה הטובה' באמצעות סוכני תרבות (Taylor, Gilligan, & Sullivan, 1995). המשפחה נחשבת למוסד החברתי המרכזי התורם לעיצוב עמדותיו של הדור הצעיר (קוליק, 2006). ראוי לציין כי להתאמה בין סביבות התפתחותיות בהקשר רחב כמו משפחה, בית-ספר וקהילה חשיבות נודעת (Super & Harkness, 2002) המתבטאת, בהקשר הנוכחי, ביצירת לכידות בתוך המשפחה והלימה בין אמונות ההורים ואמונות כלל הקהילה בזיקה לתפקידי נשים.

איור מס' 1: מודל המחקר – תפקידי נשים ואוריינטציית עתיד

השערת המחקר

מתוך האמור לעיל, ההשערה היא שאמונות כלפי תפקידי נשים של הבנות מושפעות מאמונות כלפי תפקידי נשים של ההורים כפי שהן נתפסות בידי הבנות, וכי אמונות הבנות קשורות לאוריינטציית עתיד בשני תחומי העתיד (עבודה וקריירה, נישואין ומשפחה) בקשר עקיף המתווך באמצעות שני משתני עצמי: הערכה עצמית והעצמה פסיכולוגית (איור מס' 1).

שיטה

נבדקים

המחקר נערך בתשעה בתי ספר תיכוניים לבנות של חבי'ד ממגוון אזורים ברחבי הארץ וכלל תלמידות מכיתות י', י"א ו-י"ב (N=820). מאפייני המדגם מתוארים בזיקה למצב ומבנה המשפחה ולהשכלת ההורים ותעסוקתם. משפחות שבהן ההורים נשואים משמשות 93% מן המדגם, בעוד 4% גרושים, וב-3% מהמשפחות נפטר אחד ההורים. ממוצע מספר אחים הוא 6.73 עם סטיית תקן של 3.29. מקסימום אחים במשפחה הוא 19 ול-50% מהמשפחות יש שמונה ילדים ויותר. לוח מס' 1 מציין את מאפייני השכלת ההורים ותעסוקתם.

לוח מס' 1: התפלגות השכלת הורים ותעסוקתם (באחוזים)

תעסוקת הורים		השכלת הורים				
לא עובד/ת	משרה חלקית	משרה מלאה	השכלה מגדרית	השכלה אקדמאית	השכלה תיכונית	
10	18	71	ישיבה – 46	25	22	אבות
25	22	50	מכללה –	30	31	אימהות

33

בזיקה לאופי העבודה, כ-21% מהאבות משמשים בעסקנות ציבורית לעומת כ-12% מהאימהות (שליחות, ניהול מוסד, לנשים – נציגת נשי חב"ד ביישוב), 26% מהאבות ו-9% מהאימהות עוסקים במקצועות קודש (רב, סופר סת"ם, לנשים – רבנית, מוסרת שיעורי תורה), 10% מן האבות עוסקים בלימוד תורה בכולל, וכ-18% מהאבות ו-40% מהאימהות עוסקים במקצוע החינוך וההוראה. מתבגרות דיווחו על מגוון של מקצועות ההורים ממקצועות חופשיים: מדע, רפואה, תכנות מחשבים ועד למקצועות טכניים, כמו נגרות. כמו כן הבנות דיווחו על מקצועות מגוונים של האימהות: החל מפסיכולוגיה, רפואה ומחקר אקדמי וכלה בטיפול וסיעוד קשישים, אם כי כאמור, 40 אחוז מהאימהות עוסקות בחינוך ובהוראה.

כלי המחקר

במחקר נעשה שימוש בכלי מחקר שבדקו שלוש קבוצות של משתנים: תפיסת תפקידי נשים, ייצוגי העצמי ואוריינטציית עתיד. כמו כן נבדקו נתוני הרקע של המשתתפות. להלן יוצגו פרטי השאלונים, מקדמי מהימנות פנימית (אלפא), ממוצעים וסטיות תקן.

א. תפיסת תפקידי נשים

שאלון תפיסת תפקידי נשים (Seginer, Karayanni, & Mar'i, 1990): השאלון המקורי כולל 47 פריטי ליקרט (1= כלל לא מסכים; 6= מסכים בהחלט) הנוגעים לארבעה נושאים: תפקידי נשים מסורתיים (22 פריטים); הבדלי מגדר (9 פריטים); שוויון הזדמנויות בהשכלה ובתעסוקה (9 פריטים); קונפליקט נישואין וקריירה (7 פריטים).

לצורך המחקר הנוכחי נערך מחקר חלוץ בקרב 40 מתבגרות מחברת חב"ד ונבחרו 17 פריטים העוסקים בתפקידי נשים מסורתיים למדידת אמונות ההורים על פי תפיסת המתבגרות. כדי שלא להכביד על הנבדקות ובהתחשב בנתוני האלפא, צומצמו 17 הפריטים סך הכול לשישה, ולצורך ניתוח באמצעות משוואות מבניות חולק הסולם בשרירותיות לשני גורמים, 3 פריטים לגורם 1 ו-3 פריטים לגורם 2.

תפיסת תפקידי נשים של המתבגרות נמדדה באמצעות 11 פריטים העוסקים בקונפליקט נישואין וקריירה: 8 פריטים מודדים את מקומה של האישה ו-3 פריטים את מקומו של הגבר. מספר הפריטים בכל סולם, דוגמת פריט, מקדמי מהימנות פנימית (אלפא של קרונבך), ממוצעים וסטיות תקן מוצגים בלוח מס' 2. כפי שהלוח מראה, בהתחשב במספר הפריטים בכל סולם, מקדמי המהימנות הפנימית הם טובים עד סבירים.

לוח מס' 2: תפיסת תפקידי נשים – תיאור הסולם ודוגמת פריט מקדמי מהימנות פנימית (אלפא), ממוצעים וסטיות תקן (בסוגריים)

ממוצע (ס"ת)	מקדמי אלפא	דוגמת פריט	תת-סולמות (מס' פריטים)	סולם וטווח ציונים
3.80 (0.86)	.59	"על האישה לוותר על התקדמותה בעבודה, כשהיא עלולה לפגוע בחיי המשפחה"	גורם 1 (3)	תפיסת המתבגרות את אמונות ההורים
4.04 (0.67)	.47	"השאיפה גדולה ביותר של כל אישה צריכה להיות להתחתן ולהקים משפחה"	גורם 2 (3)	5-1 תפקידי נשים
3.92 (0.67)	.71		סך הכול (6)	
3.89 (0.76)	.62	"על האישה לוותר על התקדמותה בעבודה, כשהיא עלולה לפגוע בחיי המשפחה"	גורם 1 (3)	אמונות אימהות כלפי תפקידי נשים
4.08 (0.68)	.51	"השאיפה גדולה ביותר של כל אישה צריכה להיות להתחתן ולהקים משפחה"	גורם 2 (3)	
3.98 (0.65)	.68		סך הכול (6)	
2.52 (0.63)	.70	"נשים אינן צריכות לשאוף לעצמאות, כיוון שתפקיד הגבר לדאוג לצורכיהן"	מקומה של האישה (8)	תפיסת המתבגרות 5-1
3.43 (0.87)	.59	"קיימות עבודות בית שגברים אינם צריכים לבצע"	מקומו של הגבר (3)	

ב. ייצוגי העצמי

1. **שאלון הערכה עצמית** (Rosenberg, 1965): בנוי מעשרה פריטים בסולם ליקרט (1= לא מתאר אותי כלל; 5= מתאר אותי מאוד). יש לציין כי אף ששאלון הערכה עצמית חד-משתני, הוא חולק לשניים לצורך ניתוחי משוואות מבניות: הערכה עצמית חיובית 5 פריטים והערכה עצמית שלילית 5 פריטים. בסך הכול, הערכה עצמית 10 פריטים.
2. **שאלון העצמה פסיכולוגית** (מחאגינה, 2007; Akey, Marquis, & Ross, 2000): השאלון כולל 14 פריטי ליקרט (1=לא מתאר אותי כלל, 5= מתאר אותי מאוד) הבודקים העצמה תוך-אישית, בין-אישית (קהילתית) והתנהגותית. מספר הפריטים בכל סולם, מקדמי מהימנות

פנימית (אלפא של קרונבך), ממוצעים וסטיית תקן מוצגים בלוח מס' 3. כפי שהלוח מראה, מקדמי המהימנות הפנימית הם טובים עד סבירים.

לוח מס' 3: הערכה עצמית והעצמה פסיכולוגית: תיאור הסולם ודוגמת פריט,

מקדמי מהימנות פנימית (אלפא), ממוצעים וסטיית תקן (בסוגריים), טווח ערכים 5-1

סולם	תת-סולמות (מס' פריטים)	דוגמת פריט	מקדמי אלפא	ממוצע (ס"ת)
הערכה עצמית	הערכה עצמית חיובית (5)	"אני מרגישה שאני אדם בעל ערך, לפחות כמו אנשים אחרים"	.78	3.98 (0.66)
	הערכה עצמית שלילית (בהיפוך) (5)	"אני מרגישה שאין הרבה דברים שאני יכולה להתגאות בהם"	.76	3.72 (0.80)
	הערכה עצמית כללית (10)		.83	3.83 (0.63)
העצמה פסיכולוגית	העצמה תוך-אישית (4)	"בדרך כלל אני עושה החלטות נכונות"	.64	3.65 (0.64)
	העצמה בין-אישית (6)	"אני חושבת שאני יכולה להשפיע על החלטות שאנשים מקבלים לגבי (למשל בבית הספר)"	.69	3.78 (0.57)
	העצמה התנהגותית (3)	"כשיש לי בעיה – אני יודעת למי לפנות"	.78	3.70 (0.80)

ג. אוריינטציית עתיד

- שאלון תחומי חיים עתידיים** (Seginer, Nurmi & Poole, 1991; Seginer et al., 2004). שאלון זה כולל שני חלקים: עבודה וקריירה, נישואין ומשפחה. כל אחד מהחלקים כולל פריטים הנוגעים לשלושה משתנים מוטיבציוניים: ערך (5 פריטים), ציפייה (7 פריטים) ושליטה (11 פריטים); משתנה אחד של ייצוג קוגניטיבי ושני משתנים התנהגותיים: חיפוש (8 פריטים) ומחויבות (7 פריטים). לוח מס' 4 מציג פירוט של רכיבי אוריינטציית עתיד. בלוח מוצגים מספר הפריטים בכל סולם, מקדמי מהימנות פנימית (אלפא של קרונבך), ממוצעים וסטיית תקן בהתחשב במספר הפריטים בכל סולם ובשני תחומי העתיד, מקדמי המהימנות הפנימית טובים. יש לציין שכל דוגמאות הפריטים עוסקות בתחום העבודה והקריירה; בתחום הנישואין והמשפחה נשאלו שאלות דומות.
- שאלון תקוות וחששות** (Seginer, 1988). שאלון זה חצי מובנה וכולל שתי שאלות בלבד: "כשאת חושבת על העתיד, מהן התקוות שלך?", "כשאת חושבת על העתיד, מהן החששות שלך?". לרשות הנבדקות עשר שורות כדי לתאר תקוות, ועשר שורות כדי לתאר חששות, אך ההוראות מנחות אותן לכתוב כמה שהן רוצות. לצורך עבודה זו, העיסוק בהיגדי התקוות והחששות בתחומי העתיד השונים התמקד בשני התחומים שנבדקו בעבודה: נישואין ומשפחה ועבודה וקריירה.

לוח מס' 4: אוריינטציית עתיד – תיאור הסולם ודוגמת פריט, מקדמי מהימנות פנימית
(אלפא), ממוצעים וסטיות תקן (בסוגריים), טווח ציונים 5-1

משפחה		קריירה		דוגמת פריט	תת-סולמות (מס' פריטים)	הרכיב
ממוצע (ס"ת)	מקדמי אלפא	ממוצע (ס"ת)	מקדמי אלפא			
4.86 (0.38)	.86	4.52 (0.49)	.73	את מעריכה את התפתחות המקצועית שלך בעתיד?" (חשובה-לא חשובה)	ערך (5)	או"ע מוטיבציוני
4.00 (0.64)	.80	3.81 (0.66)	.82	"מהי הסבירות, לדעתך, כי תוכניות ההתפתחות המקצועית שלך אכן יתגשמו?"	ציפייה (7)	
4.53 (0.65)	.70	4.28 (0.79)	.72	"איזו השפעה תהיה לברכות צדיקים על הגשמת תוכניות בכל הנוגע להתפתחות מקצועית?"	שליטה אמונתית (3)	
4.12 (0.70)	.72	4.34 (0.60)	.73	"איזו השפעה תהיה למאמץ האישי שלך על הגשמת תוכניות בכל הנוגע להתפתחות מקצועית?"	שליטה פנימית (4)	
2.87 (0.80)	.54	3.00 (0.76)	.50	"איזו השפעה תהיה ללחץ חברתי על הגשמת תוכניות בכל הנוגע להתפתחות מקצועית?"	שליטה חיצונית (4)	
3.72 (0.99)	.86	3.71 (0.79)	.83	"באיזו תכיפות מעסיקות אותך תקוות לגבי ההתפתחות המקצועית שלך בעתיד?"	תקוות (5)	או"ע קוניטיבי
2.87 (1.14)	.89	2.99 (1.00)	.91	"באיזו תכיפות מעסיקות אותך חששות לגבי ההתפתחות המקצועית שלך בעתיד?"	חששות (5)	
3.29 (0.75)	.69	3.05 (0.89)	.80	"באיזו מידה מתאר אותך המשפט הבא: 'יש לי תוכניות ברורות לגבי ההתפתחות המקצועית שלי'?"	מחויבות (7)	או"ע התנהגותי
2.69 (0.93)	.86	2.98 (0.79)	.84	"האם חיפשת בפועל מידע על התפתחות מקצועית בעתיד?"	חיפוש (8)	

ד. פריטים אישיים

שאלון זה כולל שאלות על ארץ לידה, השכלת הורים (יסודית, תיכונית, מגדרית, גבוהה), תעסוקת

הורים (משרה מלאה או משרה חלקית), מקצוע הורים, ארץ לידה של ההורים, מצב משפחתי, מספר אחים ואחיות, סדר לידה והישגים לימודיים. חשוב לציין כי בשל החשיבות המיוחדת של שמירת אנונימיות במגזר זה, נאסף כל המידע מן הבנות (לשאלת התוקף של דיווח עצמי ראו Fletcher, Steinberg, & Sellers, 1999).

הליך המחקר

במהלך כשלושה חודשים נאספו הנתונים למחקר זה על ידי החוקרת שביקרה את המתבגרות ברחבי הארץ, הציגה את עצמה וציינה לפנייהן כי מטרת המחקר העוסק בנושאים חברתיים היא להכיר את עולמן של מתבגרות בחברת חב"ד. החוקרת ביקשה את שיתוף הפעולה של המתבגרות במילוי שאלוני המחקר ביסודיות, כלומר פירוט תקוות וחששות שלהן לעתיד בכתיבה חופשית, והשלמת שאלוני המחקר. פחות מעשר מתבגרות סירבו לענות על השאלון.

ממצאים

ההשערה נוגעת לאפקט של תפיסת תפקידי נשים על אוריינטציית עתיד, ונבחנה באמצעות מודל רב-צעדים שתוצאות בדיקות מוצגות בפרק זה. כלומר, הקשר בין תפיסת תפקידי נשים ובין אוריינטציית עתיד נבחן באמצעות מודל שכלל את ארבעת הצעדים האלה: תפיסת תפקידי נשים של אבות ואימהות (על פי דיווח הבנות); תפיסת תפקידי נשים של המתבגרות; הערכה עצמית והעצמה פסיכולוגית; אוריינטציית עתיד. בלוח מס' 5 מוצגים המתאמים בין משתני המחקר.

לוח מס' 5: מקדמי מתאם (r) בין תפיסות כלפי תפקידי נשים של אבות, אימהות ומתבגרות

ובין משתני העצמי ומשתנים קוגניטיביים, מוטיבציוניים והתנהגותיים של אוריינטציית עתיד

תפיסת האב את תפקידי נשים 1	תפיסת האב את תפקידי נשים 2	תפיסת האב את תפקידי נשים 1	תפיסת האב את תפקידי נשים 2	תפיסת האם את תפקידי נשים 1	תפיסת האם את תפקידי נשים 2	תפיסת המתבגרת את מקומה של האישה	תפיסת המתבגרת את מקומו של הגבר
הערכה עצמית לא שלילית	.79*	.09*	.12**	-.12**			
הערכה עצמית חיובית	.09*	.11**	.10*				
הערכה עצמית כללית	.09*	.11**	.13**	-.10**			
העצמה בין-אישית	.10**	.14**	.13**	.15**	.08*		
העצמה תוך-אישית		.09*			.08*		
העצמה התנהגותית	.08*	.09*			.08*		

שלומית דקל

-08*	-.11**		
------	--------	--	--

		.09*	
	-.10**		
.28**	.25**	.20**	.19**

	-.12**		
--	--------	--	--

	-.13**		
--	--------	--	--

			-.08*
--	--	--	-------

		.08*	
.18**	.13**	.15**	.15**

.10*	.10*	.14**	.13**
.14**	.09*	.13**	.18**
.21**	.18**	.29**	.27**

	.08*		
--	------	--	--

ניתוחים מקדימים

הניתוחים המקדימים נערכו על מנת לבדוק הבדלים בין בתי הספר ובין הכיתות בכל הנוגע למשתני המחקר ולנתוני הרקע של המתבגרות. במבחני ניתוח שונות בין בתי הספר, וכן בין שלוש הכיתות (י', י"א ו-י"ב), נמצאו הבדלים מובהקים בחלק מן המשתנים, ואולם גודל האפקט היה תמיד נמוך (לא עלה על $\eta^2=0.05$). כמו כן מבחני פוסט-הוק לבדיקת הבדלים בין זוגות של בתי ספר ובין זוגות של כיתות לא היו מובהקים.

התאמת הנתונים האמפיריים למודלים התאורטיים

המודל בודק את הקשר בין (1) תפיסת תפקידי נשים של אבות ואימהות (על פי תפיסת המתבגרות) ו-(2) תפיסת תפקידי נשים של מתבגרות ובין אוריינטציית עתיד והמשתנים המתווכים ביניהם: הערכה עצמית והעצמה פסיכולוגית.

ניתוח משוואות מבניות (Structural Equation Modeling, SEM) משקף שני תהליכים חשובים: (א) תהליכים סיבתיים שמיוצגים בסדרה של משוואות גרסיה; (ב) חישוב הטעינות של המשתנים האמפיריים של כל גורם תאורטי (Byran, 2001). הצורות האליפטיות (ראו להלן איורים 2 ו-3) מייצגות משתנים חבויים, כלומר משתנים תאורטיים שאי אפשר לצפות בהם או למדוד אותם במישירן, והריבועים מייצגים משתנים נצפים (אמפיריים).

תפיסת תפקידי נשים

הבחינה הראשונית להתאמת כל אחד מתחומי העתיד במודל התאורטי לממצאים נערכה באמצעות מדדי טיב התאמה, המופיעים בלוח מס' 6. הניתוח בעזרת המשוואות המבניות, כפי שמוצג בלוח מס' 6, הראה אומדן אמפירי טוב בתחום המשפחה ובתחום הקריירה ואישש את המודל הראשון שבחן את האפקט של תפיסת תפקידי נשים על אוריינטציית עתיד והמשתנים המתווכים ביניהם: הערכה עצמית והעצמה פסיכולוגית.

לוח מס' 6: מדדי התאמה של המודל המבני

df	χ^2	N	CFI	RMSEA	
109	351.49***	819	.93	.052	אוריינטציית עתיד משפחה
125	464.19**	819	.90	.057	אוריינטציית עתיד קריירה

p<.005 *** p<.01 ** p<.05 *

אומדן הקשרים בין המשתנים החבויים שבמודל, מעלה כי הקשרים בין תפיסת תפקידי נשים להערכה עצמית ובין הערכה עצמית לרכיב המוטיבציוני הם חיוביים אך לא מובהקים. עם זאת נמצא קשר עקיף בין הערכה עצמית ובין הרכיב המוטיבציוני המתווך על ידי העצמה פסיכולוגית. כך כפי שנראה להלן באיורים 2 ו-3, הקשר החיובי בין תפיסת תפקידי נשים של אבות ואימהות ובין תפיסת תפקידי נשים של מתבגרות אושש בשני תחומי העתיד: משפחה וקריירה. הקשר החיובי בין תפיסת תפקידי נשים של המתבגרות ובין הערכה עצמית נמוך ולא מובהק, אך בין תפיסת תפקידי נשים של המתבגרות ובין העצמה פסיכולוגית מובהק. נמצא קשר חיובי וישיר בין

הרכיב המוטיבציוני באוריינטציית עתיד לרכיב הקוגניטיבי וההתנהגותי ובין הרכיב הקוגניטיבי לרכיב ההתנהגותי, בשני אומדני המודל. בתחום המשפחה נמצא נוסף לקשר המתווך על ידי תפיסת הבנות והעצמי גם קשר ישיר מובהק וחיובי בין תפיסת תפקידי נשים של אבות ואימהות ובין הרכיב המוטיבציוני של אוריינטציית עתיד, ואילו בתחום הקריירה נמצא קשר שלילי מובהק בין תפיסת תפקידי נשים של המתבגרות ובין הרכיב המוטיבציוני של אוריינטציית עתיד.

לוח מס' 7: מקדמי הטעינויות (למדות) עבור המשתנים החבויים במודל (להלן איורים 2 ו-3)

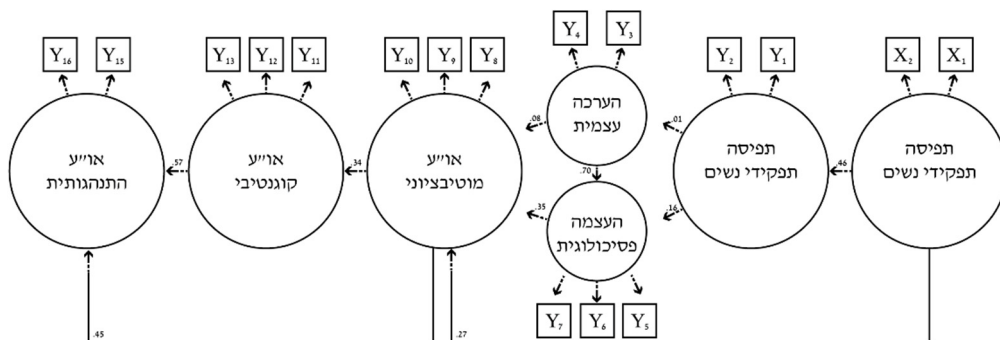
	<u>טעינויות (למדות)</u>		<u>משתנים חבויים</u>	<u>משתנים גלויים</u>
	קריירה	משפחה		
X1	.78	.76	תפיסת תפקידי נשים – הורים	תפיסת תפקידי נשים – אימהות
X2	.85	.88	תפיסת תפקידי נשים – הורים	תפיסת תפקידי נשים – אבות
Y1	.67	.71	תפיסת תפקידי נשים – מתבגרות	מקומו של הגבר
Y2	.48	.45	תפיסת תפקידי נשים – מתבגרות	מקומה של האישה
Y5	.70	.65	העצמה פסיכולוגית	העצמה תוך-אישית
Y6	.65	.69	העצמה פסיכולוגית	העצמה בין-אישית
Y7	.62	.63	העצמה פסיכולוגית	העצמה התנהגותית
Y8	.51	.39	אוי"ע – רכיב מוטיבציוני	ערך
Y9	.58	.50	אוי"ע – רכיב מוטיבציוני	שליטה פנימית
Y10	.51	.65	אוי"ע – רכיב מוטיבציוני	ציפייה
Y11	.78	.81	אוי"ע – רכיב קוגניטיבי	העתיד שלי
Y12	.63	.86	אוי"ע – רכיב קוגניטיבי	העתיד שלי
Y13	.76	.81	אוי"ע – רכיב קוגניטיבי	העתיד שלי
Y14	.53		אוי"ע – רכיב קוגניטיבי	העתיד שלי
Y15	.79	.72	אוי"ע – רכיב התנהגותי	חיפוש
Y16	.63	.72	אוי"ע – רכיב התנהגותי	מחויבות

סיכום ממצאי המחקר

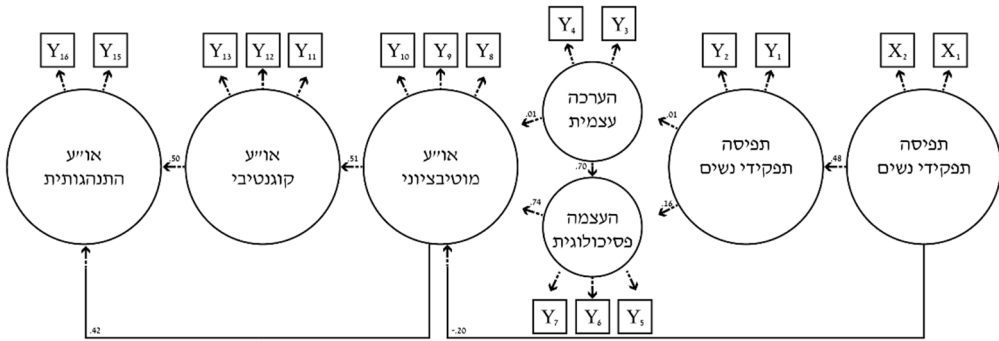
ממצאי המחקר מראים ארבעה מוקדי עניין עיקריים: הראשון עוסק באפקט של אמונות כלפי תפקידי נשים על אוריינטציית עתיד ומתבטא בקשר החיובי של תפיסות ההורים לתפיסות הבנות בשני התחומים. ואולם, בתחום הקריירה נמצא כי בעוד תפיסת תפקידי נשים של ההורים לא קשורה ישירות לרכיב המוטיבציוני, הרי שזו של המתבגרות נמצאה קשורה קשר שלילי לרכיב המוטיבציוני של אוריינטציית העתיד; המוקד השני הוא ההיבט התמטי של אוריינטציית עתיד הנוגע להבדל שנמצא בין שני תחומי העתיד: משפחה וקריירה, כי כאשר המודל נאמד בקשר של משפחה, טיב ההתאמה גבוה יותר מקשר של קריירה; המוקד השלישי מתבטא בעובדה שמתוך שני היבטי העצמי, העצמה פסיכולוגית מתווכת בין ממדי תפיסות כלפי תפקידי נשים לאוריינטציית עתיד, ואילו התיווך של הערכה עצמית נמוך והקשרים אינם מובהקים; המוקד הרביעי עוסק ביציבות של הקשרים בין רכיבי אוריינטציית עתיד.

בכל אומדני המודל נמצאו קשרים חיוביים בין הרכיב המוטיבציוני באוריינטציית עתיד מובנית לרכיב הקוגניטיבי והרכיב ההתנהגותי ובין הרכיב הקוגניטיבי לרכיב ההתנהגותי. שלושת הממצאים האלה מאששים את המודל התאורטי שהמשיגו סג'ינר ועמיתיה (Seginer, 2009; Seginer, 2005; Seginer & Mahajna, 2003, 2004; Seginer et al., 2008) ואושש בכמה מחקרים אמפיריים בהקשרים תרבותיים-חברתיים.

איור מס' 2: אוריינטציית עתיד משפחה

$$N=819 \chi^2(109)=351.49, p=.000, RMSEA=.052, CFI=.93$$

איור מס' 3: אוריינטציית עתיד קריירה

$N=819 \quad \chi^2(125)=464.19, p=.000, RMSEA=.057, CFI=.90$

דיון

מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון את תהליך הסוציאליזציה לתפקידן של מתבגרות במערכת מקרוסיסטמית המתנהלת בשני מישורים מקבילים, באמצעות השערה הנוגעת לאמונות ההורים כלפי תפקידי נשים כפי שהן נתפסות בידי המתבגרות וכפי שהן מתווכות על ידי העצמי בזיקה לשני תחומי עתיד: עבודה וקריירה, נישואין ומשפחה. בשל מוקדי העניין העיקריים שנבעו מממצאי מחקר זה ייפתח הדיון בהמשכיות תפיסת האמונות כלפי תפקידי נשים. בהמשך יידון ההבדל התמטי באוריינטציית העתיד של הבנות בזיקה לנישואין ומשפחה כנגד לימודים וקריירה. לאחר מכן יעלה לדיון תפקיד ייצוגי העצמי במודל המחקר. הפרק יסתיים בדיון במגבלות המחקר ובהצעות למחקרים בעתיד.

מוקד עניין 1: המשכיות בין-דורית בתפיסת תפקידי נשים ואוריינטציית עתיד של המתבגרות

ממצאי המחקר מראים קשר חיובי בין תפיסת תפקידי נשים של אבות ואימהות ובין תפיסת תפקידי נשים של המתבגרות, בשני תחומי העתיד: משפחה וקריירה. חשוב לציין שלא נמצא הבדל בין תפיסת אמונות של אבות ובין תפיסת אמונות של אימהות כלפי תפקידי נשים. עבור הבנות יש הלימה בין תפיסות ההורים, והבית מספק מקשת דעות אחת, לפחות בכל הנוגע לתפקידי נשים. הקשר החיובי בין תפיסת תפקידי נשים של אבות ואימהות כפי שנתפסות בידי המתבגרות ובין תפיסת תפקידי נשים של המתבגרות עצמן, שנמצא במחקר זה, תואם גישות שהציגו גיליגן (1995) וצ'ודרוב (Chodorow, 1999) המדגישות את המשכיות הבין-דורית הניכרת בקשר בין אימהות לבנות ועשייה פרקטית משותפת שלהן בחיי היום-יום האופיינית למשפחות חב"ד ולקהילות חרדיות אחרות (פרידמן והיילמן, 2011). יש להניח כי אלו מחזקים את הזדהות הבנות עם החוויה הסובייקטיבית של האם (פלגי-הקר, 2009; פרידמן, 2011).

את הבניית זהות נשית מקצועית בקשר של יחסי אימהות-בנות מייצגות בביץ והדר (2016), הסבורות כי אימהות מעבירות לבנותיהן מסרים גלויים וסמויים שממלאים תפקיד עיקרי בהבניית זהותן המקצועית ובבחירת הקריירה שלהן. יש לזכור כי תפיסת תפקידי נשים של המתבגרות עצמן נמצאה מסורתית פחות במובהק מזו של אמונות ההורים. כאן מתערבים שני גורמים: דורי ומגדרי. כאמור, טרם נמצא מחקר נוסף הבוחן הבדלים בין דור ההורים לדור הילדים במגזר החרדי בכל הנוגע לתפיסת תפקידי נשים. ראוי לציין כי המתבגרות שהשתתפו במחקר זה שוקלות לעסוק בתפקידים מקצועיים שאינם נחלת אימהותיהן.

מוקד עניין 2: ההיבט התמטי – משפחה מול קריירה

המוקד השני נוגע להבדל שנמצא בין שני תחומי העתיד: משפחה וקריירה. נמצא כי כאשר המודל נאמד בקשר של משפחה, טיב ההתאמה גבוה יותר מקשר של קריירה. ממצא זה שונה מממצאים שנתקבלו בקרב מתבגרות ערביות בישראל (מחאגינה, 2007) ובקרב מתבגרים יהודים לא-דתיים (שויער, 2006), והראו טיב התאמה גבוה יותר בתחום הקריירה לעומת תחום המשפחה בבחינת המודל התמטי של אוריינטציות עתיד.

בחברה החרדית-חסידית נסביר ממצא זה בזיקה לתחום המשפחה, כתחום עתידי מוכר ונהיר המספק המשך בין-דורי ומשמש מודל לחיקוי. יותר מכך, המתבגרות גאות במערכת המשפחתית האישית שלהן המשמשת מקור תמיכה וצמיחה עבורן. המתבגרות מבטאות את שאיפתן לכוון משפחות ברוכות ילדים ולהתעסק בגידולם וחינוכם כשליחות חיים ראשונה במעלה. המתבגרות אף מציינות את הערך שמעניקה היהדות למשפחה ולחינוך ילדים. שביעות הרצון של המתבגרות מתפקידי הנשים בחברה החסידית, וכן מן היחסים הבין-אישיים באווירת המשפחה ניכרת בטיב ההתאמה הגבוה.

ההבדל בטיב ההתאמה של המודלים האמפיריים לתחומי המשפחה והקריירה נובע לא רק מן הניב הברור של נישואין ומשפחה והחידוש בדבר עבודה וקריירה במגזר החרדי, אלא גם מן המציאות של המגזר היהודי הכללי והמגזר הערבי. באשר לנישואין ומשפחה במגזר היהודי, ראוי להעלות שני טיעונים: הטיעון הראשון נוגע למידע שגיל הנישואין מאוחר יותר, וכן שיעור הנשים הלא נשואות במגזר הכללי גבוה יותר מהמגזר החרדי (קפלן, 2007). על כן נישואין ומשפחה שייכים לעתיד רחוק יותר וודאי פחות; הטיעון השני הוא שהבסיס לנישואין ולהמשכיות המשפחה הוא רומנטי ולא הולם תכנון לעתיד המבוסס על חשיבה רציונלית.

באשר לבנות הערביות, אומנם הנישואין אצלן הם ודאיים יותר בשל הלחץ המשפחתי והחברתי, ואולם הן אינן מעוניינות לחשוב עליהם בהיותן תלמידות מחשש שהדבר יפריע להן בהתמקדות בלימודים, כי הן רואות בהם תנאי הכרחי להמשך לימודים גבוהים וגם אמצעי שכנוע של המשפחה, שאכן "שווה" להשקיע בהן (Seginer, 2009). חשוב לציין כי ממצאים אלו הם מאפיינים משותפים למתבגרות בחברת חב"ד ולחברה החרדית בכללה (רוזנטל, 2013), ומתבטאים במוטיבציות יתר, בעיסוק הקוגניטיבי ובמחויבות כלפי נישואין ומשפחה על פני הקריירה.

המשמעות של משפחה עבור הבנות

המשכיות המשפחה היא תופעה שכיחה במגזר החרדי המאופיין במשפחות שבהן מספר הילדים הוא פי שלושה ויותר מהממוצע בשאר האוכלוסייה היהודית בארץ (יער, 1999). היות שהמיקוד העיקרי של משפחה חרדית הוא גידול הילדים וחינוכם, נוסף לתיווך ההורי, ממלאים האחים

הבוגרים תפקידים אחראיים (Klein, Zarur, & Feldman, 2003). את השאיפה לכוון משפחה ברוכה ילדים העלו מתבגרות רבות בעניין תקוותיהן כלפי העתיד, זאת בלי לוותר על קריירה. השאיפה להיות אישה מושלמת (superwoman) בעתיד, הכוללת מציאת בן זוג מושלם, הבאת ילדים והצלחה משגשגת בתחום הקריירה, עלתה בקרב מתבגרות בתקופת המעבר מהתבגרות לבגרות (Whitty, 2001). יש הסוברים כי שאיפות אלו נזקפות לארגונים חברתיים הממשיגים את הבוגר האידיאלי והערכים המצופים ממנו, אף שאינן בהכרח בנות השגה (Kark & Eagly, 2010). עם זאת רבות ממשתתפות מחקר זה גדלות במשפחות ברוכות ילדים שבהן האם עובדת גם מחוץ לבית, ועל כן נראה בשאיפה זו ביטוי נוסף של תפיסת האם כמודל חיקוי. יתרה מכך, נשים עם ילדים רבים וקריירה נשענות על התפיסה שאין האחד (הבית) בא על חשבון האחר (קריירה). בית ברוך ילדים לצד קריירה נשען על דמות ה'סופרוומן', דמות מכוננת בין שני עולמות ערכים הנוגעים ליחסי מגדר (אלאור, 1992). כאן יש לציין כי המושג 'סופרוומן' התפתח מתוך האמונה המוטעית שלפיה שיתוף נשים בעבודות מחוץ לבית אינו צריך לבוא על חשבון האחריות למשק הבית. ואולם למעשה מחקרים קודמים (Herrera & DelCampo, 1995) ציינו כי נשים אינן תומכות במיתוס האישה 'סופרוומן'. להפך, הן מבקשות להרחיב את מטלות הגבר כלפי משק הבית וגידול הילדים (קפלן, 2007).

המשמעות של קריירה עבור הבנות

אשר לקריירה, חלו שינויים בעשור האחרון. קוליק מציינת כי נשים ליברליות יותר מבעליהן (קוליק, 2010) ובנות ליברליות יותר מבנים (קוליק, 2006). במחקר זה נמצא כי בתפיסת תפקידי נשים של ההורים לא נמצא קשר ישיר לרכיב המוטיבציוני, ואילו בזו של המתבגרות נמצא קשר שלילי לרכיב המוטיבציוני של אוריינטציית העתיד. כלומר, ככל שתפיסת הבנות את תפקידי הנשים היא מסורתית יותר, כך הרכיב המוטיבציוני בתחום הקריירה (המיוצג בערך המיוחס לתחום, הציפייה להגשים תוכניות בתחום זה ותחושת השליטה הפנימית כלפי הגשמת תוכניות בתחום) נמוך יותר. ממצאים דומים הראו כי מתבגרות ערביות מסורתיות חשות שליטה חיצונית על יכולת מימוש תוכניותיהן הלימודיות יותר מבנות ערביות אחרות (מחאג'נה, 2007), ומתבגרים מתרבויות קולקטיביסטיות מדווחים ששאיפותיהם לרוב נתקלות בצורך להישאר קונפורמיים למשפחה ולענות על הציפיות המשפחתיות בעיקר אלה של ההורים.

ואכן, הבנות תיארו אוריינטציית עתיד עשירה, וביטאו שאיפה לפיתוח קריירה במגוון רחב של תחומים: רפואה, מדעים (ביולוגיה), אחריות, מיילדות, רוקחות, פסיכולוגיה, עבודה סוציאלית, הוראה לענפיה, חינוך מיוחד, ניהול מוסד חינוכי, רפואה אלטרנטיבית, טיפול-תרפיה לענפיה, רפלקסולוגיה, גרפולוגיה, הנחיית הורים, ייעוץ נישואין, עריכת דין, ראיית חשבון, תכנות מחשבים, ניהול עסקים, כלכלה והשקעות, ניהול ושיווק, דרמה ומשחק, ריקוד, עריכת סרטים, צילום, הפקת אירועים, גרפיקה ממוחשבת, עיצוב בגדים, תפירה, תכשיטנות, קוסמטיקה, ספרות-פאנות, תדמיתנות ועוד. ואולם עם זה הקשר השלילי בין תפיסת תפקידי נשים של ההורים לרכיב המוטיבציוני בתחום הקריירה מחזק את ההנחה שהבחירה לעסוק בחינוך ובהוראה, שיש בה המשך טבעי לבנות בוגרות בתי ספר תיכוניים של חב"ד בארץ מתוך מחויבות להוראת הרבי, עולה על שאיפות אלו. יש מקום להניח שהחינוך החסידי המושתת על קבלת עול כבסיס להתנהגות, מסייע למתבגרות בהתמודדות עם האתגר. תמיכה לכך נראה בהשערתה של קוליק (2013) שהסיבה לשיעור רצון גבוה יותר של נשים חרדיות לעומת אלה עם שביעות רצון נמוכה, נעוצה בערכי החיים הטמונים באמונה

היהודית הדתית, כמו הסתפקות במועט, אמונה בהשגחה עליונה, היצמדות לראיית הטוב – כל אלה מחזקים בנשים החרדיות תפיסת חיובית יותר מזו של הנשים שאינן חרדיות, גם אם מצבן הכלכלי פחות טוב. תפיסת העולם החיובית מתבטאת לא רק בשביעות הרצון הגבוהה של הנשים החרדיות מהחיים, אלא אף בהערכת מצבן הבריאותי (קוליק, 2013).

לסיכום, אוריינטציית העתיד בקרב מתבגרות בחברת חב"ד מתבטאת במוטיבציה, בעיסוק הקוגניטיבי ובמחויבות כלפי נישואין ומשפחה לעומת אי הוודאות בתחום הקריירה והעבודה בעתיד. שלא כמו ממצאי מחקרים ישראלים קודמים, ניכר הדבר בטיב התאמה גבוה יותר בתחום הנישואין ומשפחה לעומת קריירה ועבודה.

משפחה וקריירה: שילוב או קונפליקט?

המתח שבין תפקידים מסורתיים של האישה כעקרת הבית וכאם ובין השאיפה להשכלה ותעסוקה, עולה במשנתו של הרבי מליובאוויטש שכאמור פיתח גישה ייחודית להגדרת אחריות הנשים בדורנו. עם זה הקשר בין תפיסת תפקידי נשים לאוריינטציית עתיד מתבטא במחויבות ראשונית כלפי המשפחה, כמו בנות מהחברה הערבית המסורתית (Seginer & Mahajna, 2015). כאן מעניין לציין כי במחקרה של רוזנטל (2013), גייסו מתבגרות חרדיות את ההשכלה לטובת המשפחה. המטרה העיקרית שלהן ביציאה לעבודה או פיתוח קריירה הייתה הרווחה הכלכלית של המשפחה העתידית.

במחקר הנוכחי נמצא כי בנות חב"ד מבטאות קבלה והשלמה רבות יותר, ואף שהן רוצות בקריירה, הן אינן נלחמות עליה כפי שנלחמות הבנות הערביות. לממצא זה יש משמעות כלפי הקונפליקט בית-עבודה/קריירה, שכאמור עוצמת המתח נמוכה כאשר החשיבות כלפי נישואין ומשפחה גבוהה יותר לעומת עבודה (Cinamon & Rich, 2002). הבחירה מחדש לבנות עתיד שיש בו בראש ובראשונה מחויבות כלפי נישואין ומשפחה, וכן קריירה על רקע הוראות הרבי, משתקפת בדברי פישקוף (Fishkoff, 2003) שהתחקתה אחר נערות בחברת חב"ד וסיכמה כי נערות חב"ד גאות באחריות המוטלת על כתפיהן כנשים ומשמשות מודלים לחיקוי. אך ייתכן שאחריות זו המבוססת על נורמות וצווים חברתיים, היא שמונעת מהן לממש את שאיפותיהן בתחום המקצוע והקריירה.

מוקד עניין 3: תפיסת תפקידי נשים וייצוג עצמי

תפקידי נשים והערכה עצמית: ממצאי המחקר מציינים כי אף שההערכה העצמית של המתבגרות נמצאה בינונית-גבוהה, ומדדי הפריטים שבשאלון נמצאו תואמים למחקרים קודמים (שויער, 2007), האפקט של תפיסת תפקידי נשים עליה נמצא נמוך ולא מובהק. ובשל כך לא שימשה משתנה מתווך בין תפקידי נשים לאוריינטציית עתיד.

ההשערה להסבר 'היעלמותה' של ההערכה העצמית כמתווכת בין תפקידי נשים לאוריינטציית עתיד, מחלקת בין שני תחומי העתיד וטוענת כי בתחום המשפחה מסלול החיים העתידי ברור מראש ומועבר על ידי אמונות ההורים. טענה זו נתמכת בממצא שנמצא קשר ישיר בין תפיסת תפקידי נשים של ההורים ובין הרכיב המוטיבציוני של אוריינטציית עתיד בזיקה לנישואין ומשפחה. לעומת זאת כאמור בתחום הקריירה יש מוטיבציה גבוהה ללימודים וקריירה שלא תמיד אפשר לממשה. כך למרות ההערכה העצמית הגבוהה אין ביכולת המתבגרת להגיע לידי מימוש העצמי. טענה זו נתמכת בממצא כי בתחום הקריירה נמצא קשר שלילי בין תפיסת תפקידי

נשים של המתבגרות לרכיב המוטיבציוני של אוריינטציית עתיד. כך שהערכה עצמית היא במידה רבה פחות רלוונטית בתחום עתיד זה. יתרה מזו, עצם הדבר שהרבי ייעד לבנות חב"ד שליחות בתחום החינוך שמטרתה תיקון עולם (שניאורסון, תשס"א), עשויה להסביר את ההערכה העצמית כמשנית לטובת קבלת העול במילוי השליחות.

תפקידי נשים והעצמה פסיכולוגית: הקשר בין תפקידי נשים להעצמה פסיכולוגית מתאים לתפיסתו של הרבי כלפי תפקידן של נשים ובנות חב"ד בדורנו. מתוך תחושה מתמדת של דחיפות העביר הרבי את המסר שכל אחד חשוב באמת ושמעשה אחד קטן יכול להכריע את כל העולם. בהתייחסו לכוח הנשי, נשא הרבי דברים כמה פעמים בשנה רק לפני הנשים ועודד אותן למלא תפקידים פעילים בחינוך ובקידום של ערכים נעלים. המאמצים שנעשו כללו הקמת כיתות, סדנאות, פרסומים ותוכניות חברתיות. הרבי האמין שעיסוקים כאלה הם יותר מזכותן הבלתי ניתנת לערעור של הנשים – הם חובתן (וייל, 2009). ככלל, העצמה פסיכולוגית משמשת אבן יסוד במשנתו של הרבי. בדורנו, לדבריו של הרבי, השאננות הקיימת מתחת לפני השטח והלחצים החברתיים על אודות אפסותו של האדם וחוסר היכולת שלו לשנות את העולם הן גישות מוטעות לחלוטין (Eliezrie, 2015). העצמה פסיכולוגית אפוא מחדדת את ייחודיותה של אוריינטציית העתיד בקרב מתבגרות בחברת חב"ד לעומת מתבגרות ממגוון האוכלוסייה החרדית (רוזנטל, 2013). יש לציין, אף שבמודל התאורטי המקורי שימשה העצמה פסיכולוגית משתנה חבוי של העצמי, היא לא נמצאה במודל המתוקן.

מוקד עניין 4: יציבות הקשרים בין רכיבי אוריינטציית עתיד

כפי שהראה הניתוח האמפירי, לא נמצא הבדל במבנה של אוריינטציית עתיד בתחום הנישואין והמשפחה (תחום רגשי) ובין תחום הקריירה (תחום אינסטרומנטלי). בשני התחומים האלה הרכיב המוטיבציוני קשור לרכיב הקוגניטיבי ולרכיב ההתנהגותי, והרכיב המוטיבציוני קשור לרכיב ההתנהגותי. ממצא זה תואם את המודל המבני של אוריינטציית עתיד כפי שהציע סגינר (2005) כבעל סדר קבוע שבו הרכיב המוטיבציוני מוביל לרכיב הקוגניטיבי ואלו מובילים לרכיב ההתנהגותי בתחומי עתיד למיניהם. כלומר, הרכיב הקוגניטיבי מתווך בין הרכיב המוטיבציוני ובין הרכיב ההתנהגותי (Seginer, 2005; Seginer et al., 2004) מעבר לקשר הישיר החיובי בין הרכיב המוטיבציוני לרכיב ההתנהגותי. כן ממצאי המחקר הנוכחי תומכים בטענה שגישת שלושת הרכיבים היא גנרית, כיוון שאפשר לעסוק בה בזיקה לתחומים אחרים של החיים העתידיים (לדוגמה: Seginer et al., 2004). כמו כן ממצאי מחקר זה תואמים ממצאים קודמים שבדקו את שלושת הרכיבים של אוריינטציית עתיד בקרב נבדקים יהודים בתחום השכלה גבוהה (Seginer, 2005), בתחומי קריירה ומשפחה (Seginer et al., 2004) ובקרב מתבגרות מהמגזר הערבי (מחאגינה, 2007), ובזאת מלמדים על התוקף של המודל מעבר לתחומי העתיד ולקבוצות אתניות.

סיכום ומסקנות

כאמור, ממצאי מחקר זה תואמים ממצאים קודמים במגזר היהודי ובמגזר הערבי, כמו בקרב מתבגרות ממגוון האוכלוסייה החרדית, באשר למבנה של אוריינטציית עתיד בשני התחומים נישואין ומשפחה ולימודים וקריירה. כמה ממצאים מייחדים את המחקר הנוכחי. הראשון נוגע להמשכיות בין-דורית האופיינית למשפחות חב"ד, לקהילות חרדיות אחרות ולקבוצות קולקטיביסטיות בכלל. היא ניכרת בקשר החיובי בין תפיסת אמונות ההורים לתפיסת הבנות כלפי

תפקידי נשים, אף שהבנות הציגו אמונות מסורתיות פחות מאלו של הוריהן, כמקובל בממצאי מחקרים דומים. עוד ייחודיות של המחקר נעוצה בקשר השלילי בין תפיסת תפקידי נשים של הבנות ובין המוטיבציה שביטאו כלפי הקריירה. ניתן להתרשם כי קיימת שאיפה להתפתחות מקצועית המשולבת במודעות רבה לנורמות ולתקני התנהגות המצופים ממתבגרת חסידית. ההנחה היא שהתמודדות עם קונפליקט זה מלווה בהשלמה של המתבגרת עם הוראות הרבי ובקבלת העול שלהן, כחלק מאורח החיים החסידי. אף על פי שהמתבגרות ציינו מגוון המקצועות מתוך שאיפה לפיתוח קריירה בעתיד, רבות מהמתבגרות ממשיכות את לימודיהן במכללה להוראה. ההבחנה התמטית באוריינטציה כלפי העתיד ייחודית אף היא למחקר זה. באור הייחודי של התרבות החסידית-חב"דית, הוודאות כלפי ערך המשפחה והציפייה לנישואין, כמו השאיפה לכוון משפחה ברוכת ילדים, ניכרת בטיב התאמה גבוה יותר בתחום המשפחה לעומת תחום הקריירה. משמעות הקשר היא שמודל המשפחה החסידית ובפרט תפקיד האישה בו משמשים מקור השראה לתמונת העתיד של המתבגרות. יש מקום לשער שהיחסים בין בני המשפחה והדרך שבה הם אוהבים ומכבדים זה את זה, המבוססים על מחויבות להקים משפחה ולממש את הברכה שבירך אלוקים את האדם בצאצאים, משמשים מודל לחיקוי עבור הבנות. לבסוף, העצמה פסיכולוגית שנמצאה כמתוכנת בין המקרוסיסטמה ובין אוריינטציית העתיד של הבנות כמשתנה עצמי יחיד, מחזקת את המודל הייחודי בחברת חב"ד שהוא תחושת השליחות ותיקון העולם.

מגבלות המחקר נובעות מן הצורך בשמירה על אנונימיות, ולו שתי השלכות: האחת, האילוץ לבצע מערך מחקר בו בזמן ולא מחקר אורך; השנייה, תפיסת תפקידי נשים בהיבט סובייקטיבי של הבנות בלבד ולא מתוך בדיקת המקור, כלומר האבות והאימהות. עם זאת צריך להדגיש את החשיבות שמעניקים פסיכולוגים בכל הדורות לתיאור הסביבה כפי שהאדם חווה אותה (Seginer et al., 2004). כמו כן המודל נאמד רק לבנות ולא לבני גילן.

הצעות למחקרים עתידיים

בהעדר מגבלת האנונימיות, מומלץ לערוך מחקר אורך המאפשר מעקב אחר המתבגרות והתפתחותן בכל אחד מתחומי העתיד: נישואין ומשפחה ועבודה וקריירה. כן במידת האפשר, יש להרחיב ולבדוק עוד כמה היבטים של אווירת המשפחה בתרבות החסידית-חב"דית. גם יש לבחון את אמונות האבות והאימהות כלפי תפקידי נשים באמצעות דיווחם העצמי ואת הקשר בינם לאמונות הבנות. בדיקות אלו והשוואתן לאוריינטציית העתיד של המתבגרות יאפשרו הבנה מעמיקה בתהליכי סוציאליזציה במערכת המקרוסיסטמה המשפיעים על תמונת העתיד של מתבגרות בחברה זו. לבסוף, המחקר הנוכחי כמחקר חלוץ של אוריינטציית עתיד בקרב חברה יהודית אורתודוקסית בחן מתבגרות חסידיות-חב"דיות בלבד. מתוך הנחה שקיים הבדל משמעותי בין בנים לבנות בחברה החרדית, וכך שיש שונות בתהליכי סוציאליזציה בין קבוצות שונות בחברה החרדית, יש להרחיב את המחקר ולבדוק מגזרים אחרים של מתבגרים בחברה זו. כך תוכל להתקבל תמונה כוללת וברורה יותר בתחום המחקר ההתפתחותי של אוריינטציית עתיד.

רשימת מקורות

- אלאור, ת' (1992). **משכילות ובורות: מעולמן של נשים חרדיות**. תל-אביב: עם עובד.
- בביץ, ע' והדר, ל' (2016). מקומן של אימהות בתהליך הבחירה של מסלול הקריירה של בנותיהן: מבט פסיכולוגי. **מגמות**, (2), 116-92.
- בראון (הויזמן), א' (2012). "אנא אפלח": נטילת עול הפרנסה על ידי נשים חרדיות, הצדקותיה והשלכותיה. **תרבות**

דמוקרטיה, 14, 45-92.

- גיליגן, קי (1995). **בקול שונה: התיאוריה הפסיכולוגית והתפתחות האישה** (ני בן-חיים, מתרגמת). תל-אביב: ספרית פועלים.
- גלבע, חי (2015). "ממרחק תביא לחמה": עובדות חרדיות בשוק-ההייטק הישראלי. **חקר החברה החרדית, 2**, 193-220.
- דקל, שי (2005). **הקשר בין זהות והערכה עצמית לבין אוריינטציות העתיד המקצועי בקרב מתכשרות להוראה בחברה החסידית-חב"דית: דו"ח מחקר**. תל-אביב: מכון מופ"ת.
- ווגנר, די (2015). אבות אברכים: זהויות ותפקידים במשפחה החרדית בישראל. **חקר החברה החרדית, 2**, 147-168.
- וייל, אי (2009). תחילתה של תקופת נשים: נשים ונשיות במשנתו של הרבי מלובביץ'. **אקדמות, כב**, 61-85.
- יעקובסון, סי (עורך). (1996). **הדרך לחיים של משמעות: חוכמת הרבי מנחם מענדל שניאורסון** (חי גפן, מתרגמת). תל-אביב: אריה ניר, מודן.
- יער, אי (1999). על משפחות ברוכות ילדים. **מקום למחשבה בשער, 6**, 21-24.
- כהן, טי (2009). (עורכת). **להיות אישה יהודייה: דברי הכנס הבינלאומי החמישי: 'אשה ויהדותה'**. ירושלים: קולך - פורום נשים דתיות.
- כץ, יי (2015). התקדשותו של בית ומספרו: תנועת חב"ד ו"בית משיח" שברחוב 770 Eaesern Parkway בניו יורק. **דעת, 78**, 107-127.
- ליאון, ני ולביא, עי (2014). 'להגדיל את היש': פמניזם דתי בשיח רבנניות מחזקות בישראל. **סוגיות חברתיות בישראל, 18**, 30-60.
- ליוש, בי (2015). דרכי התמודדות של נשים חרדיות עם שינויים המתחוללים בחברתן בתחומי ההשכלה, התעסוקה והפנאי. **חקר החברה החרדית, 3**, 26-55.
- מחאגינה, סי (2007). **אוריינטציות עתיד: טבעה ומשמעותה בקרב מתבגרות ממגזרים שונים בחברה הערבית** (עבודת דוקטור). אוניברסיטת חיפה.
- מנצורה, שי (2009). סוגיית ההפרדה בין המינים כביטוי למרחק שבין 'בניין שלם' ל'קולך'. בתוך טי כהן (עורכת), **להיות אישה יהודייה: דברי הכנס הבינלאומי החמישי: 'אשה ויהדותה'** (עמי' 259-272). ירושלים: קולך - פורום נשים דתיות.
- סגינר, רי (1995). אוריינטציות עתיד של מתבגרים. בתוך חי פלוס (עורך), **מתבגרים בישראל: היבטים אישיים, משפחתיים וחברתיים** (עמי' 147-176). אבן יהודה: רכס.
- סגינר, רי (2002). מצוקות נפשיות, משאבים אישיים, ומשימות התפתחותיות: קורלטים אישיותיים של אוריינטציות עתיד של מתבגרים. **עיונים בחינוך, 5**(1), 7-44.
- פישר, חי (2004). **המין הראשון: הכישרונות הטבעיים של הנשים וכיצד הן משנות את העולם** (עי עופר, מתרגמת). תל-אביב: אריה ניר.
- פלגי-הקר, עי (2009). האם כסובייקט: על האם ועל האי-מהות בתיאוריה הפסיכולוגית. בתוך אי פרוני (עורכת), **אמהות: מבט מהפסיכואנליזה וממקום אחר** (עמי' 71-90). ירושלים ותל-אביב: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.
- פלדמן, עי (2017). 'החזרת עטרה ליושנה' או 'שינוי עטרה ישנה' – תפקיד מנהיגות חרדיות מזרחיות על פי תנועת ש"ס. **חקר החברה החרדית, 4**, 81-103.
- פרום, אי (1977). **מנוס מחופש** (אי גרץ, מתרגם). תל אביב: דביר.
- פרידמן, אי (2011). **מחבורות: אמהות ובנות**. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- פרידמן, מי (1991). **החברה החרדית: מקורות, מגמות ותהליכים**. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.
- פרידמן, מי והיילמן, שי (2011). **הרבי מלובביץ': מנחם מענדל שניאורסון בחייו ובחיים שלאחר חייו** (עי כרמל, מתרגם). אור יהודה: כנרת, זמורה-ביתן, דביר.
- קתה, חי (2003). שיויון מגדרי – פולמוס דתי או פולמוס חברתי. בתוך מי שילה (עורכת), **להיות אישה יהודייה: דברי הכנס הבינלאומי השני "אשה ויהדותה"** (עמי' 45-64). ירושלים: קולך – פורום נשים דתיות; אורים.
- קוליק, לי (2006). סטראוטיפים מגדריים בקרב מתבגרים – תרומתם של משתני רקע, העברה בין-דורית ומשתני אישיות. **מגמות, 3**(4), 556-577.
- קוליק, לי (2010). בחינת העמדות של בני זוג כלפי תפקידי המינים: ניתוח משווה בין בעלים לנשותיהם. **מגמות, 1**(47), 81-102.
- קוליק, לי (2013). עמדות כלפי עולם העבודה וחוסן תעסוקתי בקרב נשים חרדיות עובדות. **גדיש, 14**, 86-95.
- קפלן, קי (2007). **בסוד השיח החרדי**. ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.

- רוזנטל, א"פ (2013). אוריינטציות עתיד: חוליה מקשרת בין תמיכה חברתית לבין הישגים לימודיים בקרב מתבגרות בנות החברה החרדית בישראל (עבודת מוסמך). אוניברסיטת חיפה.
- שויער, ש' (2006). הורות סמכותית ואוריינטציות עתיד בקרב מתבגרים: דיווחי הורים ומתבגרים (עבודת דוקטור). אוניברסיטת חיפה.
- שניאורסון, הרבי מ' תשמ"ז). התועודות מאת הרבי מליובאוויטש, ב. ניו יורק: קהת.
- שניאורסון, מ"מ (תשמ"ח). אגרות קודש מאת הרבי מליובאוויטש, ו' (עמי רכ"ה). ניו יורק: קהת.
- שניאורסון, הרבי מ' (תש"ט). אגרות קודש מאת הרבי מליובאוויטש, י"ז (עמי קל"ט). ניו יורק: קהת.
- Akey, T. M., Marquis, J. G., & Ross, M. E. (2000). Validation of scores on the psychological empowerment scale: A measure of empowerment for parents of children with a disability. *Educational and Psychological Measurement, 60*(3), 419-438.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: experiments by nature and design*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology, 22*(6), 723-742.
- Bronfenbrenner, U. (1989). Ecological systems theory. *Annals of Child Development, 6*, 187-249.
- Bronfenbrenner, U. (1995). Developmental ecology through space and time: A future perspective. In P. Moen, G. H. Elder, Jr., & K. Luscher (Eds.), *Examining lives in context: Perspectives on the ecology of human development* (pp. 619-647). Washington, DC: American Psychological Association.
- Chodorow, N. (1999). *The reproduction of mothering: Psychoanalysis and the sociology of gender*. Berkeley: University of California Press.
- Cinamon, R. G., & Rich, Y. (2002). Profiles of attribution of importance to life roles and their implications for the work-family conflict. *Journal of Counseling Psychology, 49*(2), 212-220.
- Cinamon, R. G., Weisel, A., & Tzuk, K. (2007). Work-family conflict within the family: Crossover effects, perceived parent-child interaction quality, parental self-efficacy, and life role attributions. *Journal of Career Development, 34*(1), 79-100.
- Eliezrie, D. (2015). *The secret of Chabad: Inside the world's most successful Jewish movement*. New Milford, CT: The Toby Press.
- Erikson, E. (1968). *Identity, youth and crisis*. New York: W. W. Norton.
- Fishkoff, S. (2003). *The Rebbe's army: Inside the world of Chabad-Lubavitch*. New York: Schocken.
- Fletcher, A. C., Steinberg, L., & Sellers, E. B. (1999). Adolescents' well-being as a function of perceived interparental consistency. *Journal of Marriage and Family, 61*(3), 599-610.
- Frank, L. K. (1939). Time perspective. *Journal of Social Philosophy, 4*, 293-312.
- Harter, S. (1999). *The construction of the self: A developmental perspective*. New York: Guilford.
- Harter, S. (2006). Developmental and individual difference perspectives on self-esteem. In D. K. Mroczek & T. D. Little (Eds.), *Handbook of personality development* (pp. 311-334). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Herrera, R. S., & DelCampo, R. L. (1995). Beyond the superwoman syndrome: Work satisfaction and family functioning among working-class, Mexican American women. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences, 17*(1), 49-60.
- Israeli, N. (1930). Some aspects of social psychology of futurism. *Journal of Abnormal and Social Psychology, 25*, 121-132.
- Israeli, N. (1933). Measurement of attitudes and reactions to the future. *Journal of Abnormal and Social Psychology, 28*(2), 181-193.
- Kark, R., & Eagly, A. H. (2010). Gender and leadership: Negotiating the labyrinth. In J. C. Chrisler & D. R. McCreary (Eds.), *Handbook of gender research in psychology: Vol. 2. Gender research in social and applied psychology* (pp. 443-468). New York, NY: Springer.
- Klein, P. S., Zarur, S., & Feldman, R. (2003). Mediation behaviours of preschoolers reaching their younger sibling. *Infant and Child Development, 12*, 233-242.
- Lewin, K. (1936). *Principles of topological psychology*. New York: McGraw-Hill.
- Lewin, K. (1948). *Resolving social conflicts: Selected papers on group dynamics*. New York: Hamper.

- McDowell, L. (1999). *Gender, identity and place: Understanding feminist geographies*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- McGillicuddy-De Lisi, A. V., & Sigel, I. E. (1995). Parental beliefs. In M. H. Bronstein (Ed.), *Handbook of parenting: Vol. 3. Status and social conditions of parenting* (pp. 333-358). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Nurmi, J. E., & Pulliainen, H. (1991). The changing parent-child relationship, self-esteem, and intelligence as determinants of orientation to the future during early adolescence. *Journal of Adolescence, 14*(1), 35-51.
- Peterson, N. A., Lowe, J. B., Hughey, J., Reid, R. J., Zimmerman, M. A., & Speer, P. W. (2006). Measuring the intrapersonal component of psychological empowerment: Confirmatory factor analysis of the sociopolitical control scale. *American Journal of Community Psychology, 38*(3-4), 287-297.
- Rapaport-Albert, A. (2013). From woman as Hasid to woman as "Tsadik" in the teachings of the last two Lubavicher Rebbes. *Jewish History, 27*(2-4), 435-473.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Seginer, R. (1998). Adolescents' perceptions of relationships with older sibling in the context of other close relationships. *Journal of research on adolescence, 8*(3), 287-308.
- Seginer, R. (2000). Defensive pessimism and optimism correlates of adolescent future orientation: A domain-specific analysis. *Journal of Adolescent Research, 15*(3), 307-326.
- Seginer, R. (2005). Adolescent future orientation: Intergenerational transmission and intertwining tactics in culture and family settings. In W. Friedlmeier, P. Chakkarath, & B. Schwarz (Eds.), *Culture and human development: The importance of cross-cultural research to the social sciences* (pp. 231-251). Hove, UK: Psychology Press.
- Seginer, R. (2009). *Future orientation: Developmental and ecological perspectives*. New York: Springer.
- Seginer, R., Karayanni, M., & Mar'i, M. M. (1990). Adolescents' attitudes toward women's roles. *Psychology of Women Quarterly, 14*(1), 119-133.
- Seginer, R., & Lilach, E. (2004). How adolescents construct their future: The effect of loneliness on future orientation. *Journal of Adolescence, 27*(6), 625-643.
- Seginer, R., & Mahajna, S. (2003). "Education is a weapon in women's hands": How Israeli Arab girls construe their future. *Zeitschrift für Soziologie der Erziehung und Sozialisation [Journal for Sociology of Education and Socialization], 23*(2), 184-198.
- Seginer, R., & Mahajna, S. (2004). How the future orientation of traditional Israeli Palestinian girls links beliefs about women's roles and academic achievement. *Psychology of Women Quarterly, 28*(2), 122-135.
- Seginer, R., & Mahajna, S. (2015). On the meaning of higher education for transition to modernity youth: Lessons from future orientation research of Muslim girls in Israel. *International Journal of Education Research, 76*, 112-119.
- Seginer, R., & Noyman, M. S. (2005). Future orientation, identity and intimacy: Their relations in emerging adulthood. *European Journal of Developmental Psychology, 2*, 17-37.
- Seginer, R., Nurmi, J-E., & Poole, M. E. (1991, July). *Adolescents' future orientation in cross-cultural perspectives: Research prospect*. Paper presented in the 11th biennial meeting of the International Society for the Study of Behavioral Development, Minneapolis, MN.
- Seginer, R., Shoyer, S., & Mahajna, S. (2008, March). Diversity and commonality: Relationships with parents and peers among Israeli Arab and Jewish adolescents. In B. Schwarz (Chair), *The role of parents and peers for adolescent development: a cross-cultural perspective*. Symposium conducted at the 12th Biennial meeting of the Society for Research on Adolescence, Chocago, IL.
- Seginer, R., & Shoyer, S., (2012). How mothers affect adolescents' future orientation: A tow-source analysis. *Japanese Psychological Research, 54*(3), 310-320.
- Seginer, R., Vermulst, A., & Shoyer, S. (2004). The Indirect Link between Perceived Parenting and Adolescent Future Orientation: A Multiple-step Model. *International Journal of Behavioral Development, 28*(4), 365-378.
- Sun, R. C. F., & Shek, D. T. L. (2012). Beliefs in the future as a positive youth development construct: A conceptual review. *The Scientific World Journal, 2012*, 1-8. doi: 10.1100/2012/527038
- Super, C. M., & Harkness, S. (2002). Culture structures the environment for development. *Human Development, 45*(4), 270-274.

עולמן של מתבגרות בחברת ה"ב"ד

- Taylor, J. M., Gilligan, C., & Sullivan, A. M. (1995). *Between voice and silence: Women and girls, race and relationship*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Whitty, M. (2001). The myth of the superwoman: Comparing young men's and women's stories of their future lives. *Journal of Family Studies*, 7(1), 87-100.
- Wood, J. T. (2009). *Gendered lives: communication, gender, and culture* (8th ed.). Boston, MA: Wadsworth.
- Zalberg Block, S. (2011). Shouldering the burden of redemption: How the "fashion" of wearing capes developed in Ultra-Orthodox society. *Nashim*, 22, 32-55.

